

СТАВОВИ ЈУГОСЛОВЕНСКОГ И РУМУНСКОГ РУКОВОДСТВА ПРЕМА ДОГАЂАЈИМА У ЧЕХОСЛОВАЧКОЈ ТОКОМ 1968. ГОДИНЕ

Апстракт: Рад представља покушај да се осветле ставови југословенског и румунског руководства према догађајима у Чехословачкој. Интервенција пет земаља Варшавског пакта у Чехословачкој је у бурној 1968. години представљала најзначајнији догађај, догађај који је потресао скоро све земље света, а нарочито Југославију и Румунију. Због другачијих ставова од оних које је имала званична Москва према кључним питањима међународног комунистичког покрета две земље су имале оправдане страхове да и њих може задесити чехословачки сценарио. Рад дотиче и питање билатералних односа Југославије у Румуније током најкритичнијих дана после интервенције.

Кључне речи: Чехословачка криза, Александар Дупчек, интервенција, 21. август 1968., Југославија, Румунија.

Да би се боље разумели југословенски и румунски ставови према чехословачком питању, неопходно је нешто више рећи о чехословачким реформама и о односима између социјалистичких земаља. Договором великих сила Чехословачка је после Другог светског рата ушла у совјетску сферу утицаја и већ 1948. године није било ни једне друге политичке партије у тој земљи изузев комунистичке. Од средине шездесетих народ је у Чехословачкој почео да показује све израженије незадовољство и неприхватање постојећег режима. Све веће незадовољство становништва налазило је израз пре свега у круговима интелигенције. Писци су били ти који су најчешће изражавали осећања и захтеве народа. Присталице реформе су се јављале не само међу интелектуалцима него и међу члановима партије, па и у самом њеном руководству. Појавили су се руководиоци који су обећавали да ће остварити „социјализам с људским ликом“.¹ Наду да је могуће спровести реформу чехословачком руководству је дало свргавање Никите Хрушчова 1964. и јачање опозиционих расположења у Совјетском Савезу.

---

¹ M. Geler, A. Nekrič, *Utopija na vlasti, Istorija Sovjetskog Saveza*, CID, Podgorica 2000.,578.

Та реформистичка струја је ускоро преовладала и у самој комунистичкој партији и на чело партије поставила Александра Дупчека.² Четрдесетогодишњи Словак, некадашњи студент московске Више партијске школе, син комунисте који је пре рата дошао у СССР да гради социјализам, пружио је сигурне гаранције стабилности у Чехословачкој. Његова делатност до 21. августа 1968. године је у ствари била покушај да се поправи и реформише систем без мењања његове основе.³

Трећи пленум ЦК КПЧ, одржан у периоду од октобра 1967. до јануара 1968. године, био је кључан за даље догађаје у Чехословачкој. На пленуму је дошло до смењивања Антоњина Новотног и ступања Дупчека на место секретара ЦК КПЧ. Овом променом омогућено је отварање питања даљег развоја социјализма. Привреда, која је била захваћена реформом, захтевала је од партије да се одрекне мешања у свакодневни рад државних и привредних органа, а то је и прихваћено одлукама 13. конгреса КПЧ. Међутим, у пракси се ништа није променило. Прекид пленума због одласка највише партијске делегације на прославу педесетогодишњице Октобарске револуције Москва је покушала да искористи како би извршила притисак на чехословачке руководиоце и променила ток Пленума. То није пошло за руком ни Леониду Брежњеву, који је изненадном посетом Прагу, уз помоћ Улбрихта и Громика, покушао да обезбеди контролу над ЧССР. Укратко, Пленум КПЧ, који је окончао рад 5. јануара, истакао је да је главни задатак партије постављање даљег развоја напредног социјалистичког друштва. Совјетски Савез и земље лагера су све више биле забринуте због пута којим је кренула Чехословачка.

На састанку партијских и војних руководстава СССР, Бугарске, и Источне Немачке у Дрездену 23. марта изнети су ставови да се Чехословачка полако увлачи у ревизионизам, да у њој јача буржоаска идеологија и шпијунажа, да се иза паролa о демократизацији и либерализацији крију антисоцијалистички елементи и да све то води сукобу. Због тога су донете неке одлуке којима би се зауставио започети процес демократизације у Чехословачкој. Сукоб је постао неминован доношењем Акционог програма КПЧ 30. априла. Нове идеје које су ту изнете су се супротстављале свему постојећем у ЧССР, али и важећем у Источном блоку. Акциони план је заговарао сарадњу са СССР, али на принципима узајамног поштовања, суверености и равноправности и

---

² Н.Ж. Петровић, Однос југословенског врха према интервенцији у Чехословачкој 1968, *Историја 20. века* 28/3 (2010), 107–124.

³ Geler, Nekrič, *Нав. дело*, 580.

поштовања специфичних националних интереса. Ново руководство КПЧ у својим реформама није видело ништа штетно по систем. За њих „социјализам није био споран, споран је био механизам наређивања”.⁴

Процес разрешавања противуречности у ЧССР имао је велики значај не само за демократски социјалистички преображај чехословачког друштва, већ и за социјализам уопште. Реформа је покренула идеје да је могуће побољшати социјалистички систем и учинити га ефикаснијим. Априлским пленумом ЦК КПЧ извршене су значајне кадровске промене и усвојен је акциони програм, чиме су трасирани правци дубоких друштвено-политичких промена на свим подручјима. У Чехословачкој су се прогресивне снаге успешно супротставиле конзервативним снагама. Њихови успеси су у другим социјалистичким државама могли да утичу на појаву сличних идеја, а то би, свакако, смањило утицај Москве у лагеру.

Процеси у ЧССР, независна политика Румуније и стално присутни фактор Југославије интензивирали су постојећа превирања у социјалистичким земљама и подстакли борбу за промене у њиховим међусобним односима. Промене у привредним системима и тенденција ка друштвено-политичким преображајима неминовно су водили ка све већем отварању социјалистичких земаља према остатку свету. Диференцирани ставови неких социјалистичких земаља манифестовали су се и на унутрашње односе у Варшавском блоку. Тежили су ка новим формама сарадње у Савету за узајамну економску помоћ, али и ка промени ставова око неких важних спољно-политичких питања, попут политике према СР Немачкој, споразуму о непролиферацији, саветовању КП и ставовима према Кини. Совјетско руководство је сматрало да се поменути процеси негативно одражавају на совјетску политику. Опадао је утицај СССР у социјалистичким земљама, а совјетски узор су се све мање прихватили. Осим тога, процењивало се да такви процеси могу имати утицај и у самом СССР на унутрашњем плану. Како би очувао своје позиције, Совјетски Савез је био принуђен да предузме низ мера како би зауставио, односно каналисао даљи развитак догађаја. СССР је осудио промене у ЧССР као удаљавање од социјализма. Свака идеја о реформи или помисао на самостално деловање је осуђивано, а често и кажњавано. Совјетски руководиоци су инсистирали на монолитности блока, те су, стога, предлагали стварање сталног политичког

---

⁴ Lj. Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat*, Arhipelag, Beograd 2014, 321–327.

комитета Варшавског пакта, као што су инсистирали и на саветовањима КП, критици Југославије и појачавању притиска на Румунију.⁵

Треба нарочито нагласити да је ново руководство Чехословачке комунистичке партије са Александром Дупчеком на челу предузело реформу у циљу демократизације државног социјализма. Циљ Дупчековог „социјализма са људским ликом“ био је да споји социјалну сигурност са људским правима, а не да замени социјализам неким другим системом.⁶ Овакав социјализам је био примамљив многим комунистичким земљама. На пример, слични покушаји демократизације су се јавили и у Пољској, али је руководство предвођено Владисавом Гомулком успело да сузбије покрет.

Чехословачке промене: укидање цензуре, припрема програма за деловање са циљем да се демократизује социјализам и економска реформа Ото Шика довеле су до проблема у односима међу државама Источног блока. На састанцима у Дрездену (23. марта), Москви (8. маја) и Варшави (14–15. јула) руководиоци држава Варшавског пакта оштро су критиковали чехословачке реформе и постављали су све категоричније захтеве за уклањањем истих. На крају је страх Совјетског Савеза од опасности преливања чехословачке реформе на суседне државе довео до одлуке о војној интервенцији.⁷

На саветовању руководиоца комунистичких партија, сазваном у Варшави 14. јула 1968. године, закључено је да је укидање цензуре у Чехословачкој било равно одрицању од власти. Совјетска штампа је укидање цензуре прогласила контрареволуцијом, која се састојала у томе да се, пошто се „освоје средства јавног информисања, деморалише становништво земље и помутити свест радних људи отровом антисоцијалистичке идеје”.⁸

У међувремену Александар Дупчек и његове присталице су свим силама покушавали да увере руководиоце „братских земаља” да су они способни да спроведу реформе којим би се превазишла криза, а да се притом не угрозе основе социјализма. Ипак, у томе нису успели. Вреднујући догађаје у

---

⁵ Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије (ДА), Политичка Архива (ПА) 1968, ф. 75, док. 421313, 31.5.1968, Саопштење свим представништвима са заједничке седнице Председништва и Извршног комитета ЦК СКЈ 20. маја, на којој су разматране нове појаве и кретања у свету.

⁶ Р. Радић (ур.), *1968 – четрдесет година после*, Институт за новију историју Србије, Београд 2008; Тј. Трипковић, Међународни положај Југославије и војна интервенција у Чехословачкој, *Историја 20. века*, 26/1 (2008), 115–130.

⁷ И. Баева, 1968 – повратна за Источна Европа, у: *1968 – четрдесет година после*, 27–50.

⁸ *Geler, Nekrič, Нав. дело*, 581, Баева, 1968 – повратна за Источна Европа, 27–50.

Чехословачкој као контрареволуцију, на Конференцији у Варшави⁹ донета је одлука о интервенцији. Ултиматум пет земаља из Варшаве био је кулминација притиска започетог доласком Брежњева у Праг 1967. и настављеног саветовањима у Дрездену и Москви. Совјетски Савез је процењивао да се у Чехословачкој под паролом борбе за демократизацију води битка за рестаурацију капитализма и буржоаског поретка у земљи. Ултимативни тон писма из Варшаве није утицао на одлучност чехословачког руководства да настави са започетим реформама. Лажну наду да је могуће избећи интервенцију давали су састанци КПЧ-а и КПСС-а. Први у Черни на Тиси 29. јула, а други у Братислави 3. августа.¹⁰

Схватајући да се на примеру Чехословачке испитују неки основни принципи југословенске спољне политике, ЦК СКЈ није могао остати по страни, морао је да да оцену догађаја и још једном понови важност принципа немешања у унутрашње ствари друге земље. У знак подршке новом чехословачком руководству Тито је посетио Праг. Овом посетом од 9. и 10. августа, у време када је дефинитивно донета одлука о интервенцији, Југославија се определила да по цену сукоба са СССР, што је било неминовно, задржи спољнополитичку оријентацију и сачува међународну позицију и углед. Јосип Броз је током те посете испоштовао и обећање дато Брежњеву приликом посете Москви априла месеца и покушао да утиче на Дупчека да заузме оштрији став према антисоцијалистичким снагама. Међутим, само неколико дана по његовом повратку у Београд уследила је интервенција пет земаља Варшавског пакта у Чехословачкој. Погоршање односа Југославије и СССР-а поводом војне интервенције је подсећало на време совјетске интервенције у Мађарској, само што је ову прву, из 1956. године, Југославија оценила као „нужно зло“, а другу као „насилни акт и окупацију“.¹¹

Румунија је, попут Југославије, изражавала пуну подршку чехословачком руководству. Чак је неколико дана после Титове посете Прагу дошло и до румунске посете. Приликом Чаушескуовог боравка у Прагу потписан је уговор између Чехословачке и Румуније о пријатељству и узајамној помоћи. У уговору

---

⁹ На Варшавском састанку Чехословачка, Румунија и Југославија су се често спомињале заједно. Валтер Улбрихт је изнео теорију о стварању трилатералног савеза три непослушне социјалистичке земље, по угледу на предратну Малу Антанту. По његовом мишљењу, циљ таквог савеза би био удаљавање Чехословачке од СССР-а и Варшавског блока. (Н. Klasić, *Jugoslavija i svet 1968*, Naklada Ljevak, Zagreb 2012, 371)

¹⁰ В. Лакер, *Историја Европе 1945-1992*, Слио, Београд 1999, 438–440.

¹¹ Д. Богетић, Југословенско-совјетски односи у светлу војне интервенције у Чехословачкој у: *1968 – четрдесет година после*, 129–162.

је акценат стављен на четири начела: начело неповредивости граница у Европи, право на независност, суверенитет и немешање у послове било које земље, затим, принцип сарадње у Варшавском пакту и, као четврто начело, подразумевало се да у случају агресије од стране било које земље друга потписница договора има обавезу на помоћ у складу са Повељом Уједињених нација.¹²

Румунија је на догађаје у Прагу гледала као на еволуцију која није ни у ком случају усмерена против досадашњих односа ЧССР са другим социјалистичким државама. Она је уочавала да у тим догађајима има и антисоцијалистичких појава, али је веровала у снагу КПЧ да може да реши све проблеме на које би се наишло у реформи.¹³ За разлику од Румуније, остале чланице ВУ су биле на страни СССР и осуђивале су реформе. Мађарски лидер Јанош Кадар је у почетку реформску струју у Чехословачкој видео као потенцијалног савезника у настојању ка модернизацији и рационализацији социјалистичких привреда источне Европе. Он је покушао да буде чак и посредник између Москве и Прага. Покушао је, с једне стране, да убеди Брежњева да реформа у ЧССР неће угрозити комунистичку власт, као ни совјетске интересе, а, с друге стране, Чехословачкој је саветовао више дискреције и пажње према совјетским интересима. Међутим, после објављивања чланка у једном чехословачком недељнику, о десетогодишњици погубљења Имре Нађа, Кадар је променио свој став и оцењивао је да чехословачко руководство губи контролу над процесом, те да постоји опасност од понављања сценарија сличног оном у време мађарске кризе. Касније, када је коначно донета одлука о интервенцији, он се није усудио да се супротстави заједничкој војној акцији, јер није хтео да угрози односе са Совјетским Савезом, који је био главни гарант унутрашње политичке стабилности у Мађарској.¹⁴

Коначну одлуку о интервенцији Москва је донела после објављивања апела народу у јуну месецу, познатог као манифест „Две хиљаде речи”. Совјетски руководиоци, поучени искуством из Мађарске, одлучили су да интервенцију у Чехословачкој изведу заједничким снагама свих социјалистичких држава. Југославија и Румунија су остале по страни, а руководство из Москве, због специфичног положаја Југославије, те због напора Румуније да води независну политику, а, коначно, и због подршке Дупчековој

---

¹² „Уговор савременог типа”, *Политика*, 16.8. 1968., 3.

¹³ Đimić, *Jugoslavija i Hladni rat*, 333.

¹⁴ А. Стъкалин, *Пражская весна 1968. г. и позиция руководства Венгрии, у: 1968 – четрдесет година касније*, 181–214.

политици није их ни обавестило о својим плановима. Тако је интервенција била шокантно изненађење за румунски и југословенски државни врх.

Интервенција је извршена у ноћи између 20. и 21. августа. Војне јединице СССР, Источне Немачке, Пољске, Мађарске и Бугарске су ушле на територију Чехословачке, чланови политбироа КПЧ су били ухапшени и, у ланцима, пребачени авионом у Москву. Тамо су, под притиском, морали да потпишу споразум са СССР о боравку совјетских трупа на територији Чехословачке и обавезали се да ће поново увести цензуру и укинути све реформе.¹⁵ Брежњев је за Дупчеков највећи грех узимао то што се није саветовао са Москвом о кадровским променама и одлукама. Осим тога, сматрао га је одговорним за подстицање антисоцијалистичких склоности и допуштање новинарима да пишу шта желе. Чехословаци су на интервенцију реаговали демонстрацијама одржаним 25. августа, али демонстранти који су изашли на улице су одмах похапшени, изведени на суд и кажњени строгим казнама. Запад је упад трупа Варшавског пакта у Чехословачку дочекао као нормалну меру завођења реда у зони која припада СССР. Видевши да Запад није реаговао, становништво Чехословачке се смирило. Дупчек је 27. августа, иако видно исцрпљен, успео да одржи говор, у којем је тврдио да је реч о привременим мерама, а затим затражио од народа да му још једном поклони поверење. Његова даља владавина била је нестабилна, секвентно су се смењивали периоди када је послушно испуњавао совјетске захтеве и непоколебљиво заступао чехословачке интересе. После интервенције скоро 50.000 Чехословака је напустило земљу пре него што су се границе затвориле. Неки од оних који су имали намеру да се врате морали су да чекају и више од двадесет година на стварање повољнијих услова.¹⁶

Често се у Москви, али и на Западу говорило да су догађаји у Чехословачкој били последица утицаја „титоизма“. СССР је водио двоструку политику према Југославији: с једне стране, изражавао је жељу за одржавањем пријатељских односа и сарадње (сталним разговорима који су вођени између дипломатских представништва) Совјети су манифестовали тактику смиривања

---

¹⁵ *Geler, Nekrič, Нав. дело, 583–586.*

¹⁶ *M. Kurlansky, 1968-godina koja je uzdrmala svijet, Naklada Ljevak, Zagreb 2007, 366–369.*

напетости), док је, с друге стране, заоштравао кампању и покушавао да дискредитује Југославију, понекад и директним притиском.¹⁷

Југославија је у време интервенције у Чехословачкој била земља која је и на Истоку и на Западу третирана као „сива зона“. За њу се није знало да ли припада зони совјетског утицаја или не. У таквој ситуацији Београд није био сигуран да ли би у случају совјетске агресије добио заштиту Запада. Страх од потенцијалног напада на Југославију се још више повећавао Брежњевљевом доктрином ограниченог суверенитета, која се сводила на право Совјетског Савеза да сам процењује да ли је у некој држави угрожен социјализам, а ако јесте, да у циљу наводног спасавања социјализма и војно интервенише. Дијаметрално супротно овој доктрини се налазила Повеља Уједињених нација и међународно право. Београд је ову доктрину оценио као дугорочну опасност по Југославију, која неће престати све док Југославија не буде увучена у социјалистички лагер.¹⁸

Интервенција совјетских, пољских, источњемачких, мађарских и бугарских трупа 21. августа је била догађај у светским размерама и обележила је међународне односе тог доба. Ма колико да је тај догађај оставио утисак на цео свет, он је на Југославију и Румунију утицао на посебан начин.

Неучествовање Румуније у интервенцији представљало је тачку највећег удаљавања од Совјетског Савеза и осталих чланица Варшавског пакта и СЕВ-а. То је био истовремено крајњи домет румунске политике дистанцирања од СССР-а, али и врхунац у односима са Југославијом, земљом која је тад већ двадесет година живела за Румунију недостижни сан, сан о сопственом и независном путу у социјализам.¹⁹ Чаушеску је одмах после окупације Чехословачке изразио жељу да се што пре неформално састане са Јосипом Брозом, било на румунској, било на југословенској територији.²⁰ Жељу за састанком Чаушеску са Титом југословенски амбасадор у Букурешту Јакша Петрић је видео као намеру Румуније да ојача своју позицију. Амбасадор је своју оцену поткрепљивао исказом да је румунски лидер у више наврата

---

¹⁷ ДА, ПА, 1968, ф. 75, док. 421313, 31. 5. 1968, Саопштење свим представништвима са заједничке седнице Председништва и Извршног комитета ЦК СКЈ 20. маја, на којој су разматране нове појаве и кретања у свету.

¹⁸ Богетић, Југославија између Истока и Запада, 13–36.

¹⁹ В.Љ. Цветковић, Југословенско-румунски односи у данима совјетске интервенције у Чехословакој 1968. године, у: *1968 – четрдесет година касније*, 163–181.

²⁰ Архив Југославије (АЈ) Кабинет Председника Републике (КПР), I-3-а/97-22, Посета председника Државног савета НР Румуније и генералног секретара КПР Николае Чаушеску, 24. август 1968. године.

наглашавао да ће Румунија и Југославија, ако буду јединствене, бити много јаче, о чему би СССР морао да води рачуна.²¹

У Румунији се већ 22. августа састала ванредна седница Велике народне скупштине, како би сагледала новонасталу ситуацију створену упадом оружаних снага пет социјалистичких држава. Румунско руководство је сматрало потребним да се пред јавно мњење изнесу принципијелни ставови донети на пленарној седници ЦК КПР, нарочито у погледу односа са социјалистичким земљама, али и државама са различитим друштвеним системима. На скупштини је истицано право једног народа да одлучује о својој судбини, по својој вољи и у складу са својим интересима, без страног мешања, затим потреба за одбраном слободе, националне независности и учвршћивања суверенитета сваке нације. Скупштина је оценила да међународном угледу социјализма и ауторитету социјалистичких држава, као и утицају идеје комунизма највише шкоди управо кршење претходно изнетих принципа. Самим тим, „окупирање једне братске државе у највећој мери штети борби револуционарних снага за победу идеја Маркса, Енгелса и Лењина“. У декларацији је изнет став да разлике у гледиштима које могу да искрсну међу социјалистичким земљама у вези са тумачењем било којег проблема изградње социјализма, комунистичког покрета и међународне ситуације ни у ком случају не треба да имају одјека на плану међудржавних односа и да доведу до економског, политичког или другог притиска. Румунија је била чврсто решена да односе сарадње са социјалистичким земљама заснује искључиво на принципима социјалистичког интернационализма, те да се бори за поштовање права сваког народа да одлучује о својој судбини и да може да бира облик изградње социјализма.²²

У складу са тим одлукама Румунија се одлучно оградилa од војне интервенције у ЧССР, оспоравајући право ВУ на мешање у унутрашње ствари чланица. Ипак, јасно је нагласила своју приврженост обавезама у Варшавском пакту на основу његове основне улоге, улоге заједничке одбране од напада империјализма. Што се тиче односа са западним земљама, посебну опасност по мир и револуционарна достигнућа је представљала агресивна политика империјализма, која „кује завере и државне ударе, угрожава независност народа и подстиче милитаристичке снаге и ствара ратна жаришта“. Румунско

---

²¹ ДА, ПА, 1968, ф. 147, док. 43331, Телеграм амбасадора Ј. Петрића ДСИП-у, 23. август 1968.

²² ДА, ПА, 1968, ф.156, док. 431474, 30.8.1968, Декларација Велике Народне Скупштине Социјалистичке Републике Румуније од 22. августа 1968.

руководство је подвукло да је ВУ био образован искључиво као инструмент одбране социјалистичких земаља против империјалистичке агресије, па зато ни у ком случају ова организација не сме бити коришћена у сврху војне акције против било које социјалистичке земље. Румунија је ВУ схватала искључиво као организацију у којој влада равноправност чланица. Према томе, свака њена акција је морала бити резултат консултација и заједничких одлука. Румунија је била заинтересована за даље унапређивање односа и јачање међународне афирмације, ради проширења маневарског простора у односу на СССР. Ипак, била је свесна да Запад признаје постојање зоне утицаја, због чега се надала, али не и очекивала помоћ Запада у случају совјетског напада. Уосталом, томе их је научило и млако реаговање Запада на интервенцију у ЧССР. Зато су све више истицали значај ОУН и потребу стриктног поштовања принципа Повеље од стране свих народа.²³

Велика народна скупштина је у декларацији осудила војну интервенцију пет земаља у Чехословачкој и позвала на хитно повлачење трупа са територије ЧССР. То је једини пут који би омогућио чехословачкој комунистичкој партији да самостално, без мешања споља, реши своје унутрашње ствари. Из декларације се може видети да је Румунија била спремна да брани своју независност и да не би тако лако напустила политику коју је почела да води.²⁴ Иако је румунско руководство увиђало да је акција слична оној у Чехословачкој тешко изводљива у Румунији, постојала је бојазан да СССР одлучи да војном силом поврати апсолутну контролу у сфери утицаја која им је била загарантована на Јалти.²⁵ Очигледно је да је румунско руководство у Југославији видело савезника против евентуалне војне интервенције.

Са интервенцијом у ЧССР Румунија се по први пут нашла директно суочена са опасношћу сличног поступка СССР према њој. Прва румунска реакција је била снажна, алармантна, условљена очекивањем народа. Тешкоће на које је наишао Совјетски савез у Чехословачкој и општа реакција у свету, посебно међу комунистичким партијама, ублажили су страх од напада и омогућили мирнији политички прилаз. Значајну улогу у томе одиграо је сусрет

---

²³ ДА, ПА, 1969, ф. 126, док. 42803, 21.1.1969, Неке тезе о политици Румуније након 21. августа 1968.

²⁴ ДА, ПА, 1968, ф. 156, док. 431474, 30. 8. 1968, Декларација Велике Народне Скупштине Социјалистичке Републике Румуније од 22. августа 1968.

²⁵ На Кримској конференцији фебруара 1945. године Винстон Черчил, Теодор Рузвелт и Јосиф Висарионович Стаљин су постигли неформални споразум. Једна од најважнијих договорених тачака тичала се утицаја СССР у земљама источне и централне Европе, у којима је Совјетски Савез већ имао фактичку контролу и успостављао себи привржене режиме.

у Вршцу између Јосипа Броза Тита и Николае Чаушескуа 24. августа 1968.²⁶ Румуни су у потпуности прихватили мишљење изнето током разговора са Титом у Вршцу да треба деловати у правцу смиривања напетости, не давати никакав повод, прокламовати лојалност и залагати се за сарадњу на равноправним односима. Према свим чланицама ВУ предузели су иницијативу за настављање билатералне сарадње. Избегавали су одговарање на критике штампе појединих земаља. Паралелно са тим преузели су и низ акција на политичкој мобилизацији румунског народа ради јачања јединства и афирмације политике независности и суверенитета. Трудили су се да питање Чехословачке престане да буде тема разговора, јер би сваки дијалог о томе стварао додатне тешкоће у ионако осетљивим односима са СССР и другима. Румунија је посебан интерес показивала према граничним социјалистичким земљама. Поред Југославије настојали су да развију добре односе са Бугарском и Мађарском. Ипак, највише напора је улагано у консолидацију билатералне сарадње са СССР, и то сталним подвлачењем заједничких интереса и мноштва питања која су од значаја за обе земље. У почетку су СССР и други из ВУ

---

²⁶ Нове околности, створене интервенцијом у Чехословачкој, нарочито су биле лоше за Румунију и Југославију. У Букурешту и Београду честа су била разматрања даљих совјетских планова и циљева и планирања одбране од евентуалног совјетског војног напада. Примарна потреба Румуније је била да са Југославијом склопи војни уговор и добије одређену војну помоћ од ње. Са друге стране, Југославија, која се и сама налазила пред реалном опасношћу од напада, није била спремна да војним уговором са Румунијом додатно подгрева ситуацију. У њеном интересу је било смиривање ситуације и избегавање понављања чехословачког сценарија на територији Југославије, али и Румуније. Опасност од совјетског напада је на сусрету у Вршцу показала границе до којих су Румунија и Југославија биле спремне да иду у развоју билатералних односа. Разговори су показали да Београд није био спреман да по сваку цену подржи и притекне у помоћ Букурешту. Чаушеску од Тита није успео да извуче конкретну војну помоћ у случају совјетске интервенције. Једино што је Тито могао да обећа јесте сарадња између обавештајних служби и да Југославија неће дозволити да напад на Румунију дође преко југословенске територије. Према томе, најважнији резултат овог сусрета је био закључак да је смиривање ситуације једино повољно решење кризе настале интервенцијом у Чехословачкој. После сусрета је интензитет критика упућен на рачун вођења совјетске политике значајно смањен. Знатно умеренији став Румуније није био само резултат разговора у Вршцу, већ великог совјетског притиска, чији је циљ био да Румунију доведе у положај послушности, и чињенице да се Запад помирио да се Румунија налази у сфери совјетског утицаја. Румунија је, и поред истицања својих специфичности, задржала чланство у Варшавском пакту и припадност социјалистичкој заједници све до пада комунистичког система и Чаушесковог режима децембра 1989. године (АЈ КПП, I-3-a/97-22, Забелешке о разговорима Тита и Чаушескуа, 24. август 1968.; АЈ КПП, I-3-a/97-22, Информације о разговорима Тито – Чаушеску; ДА, ПА, 1968, ф. 74, док. 433798, 12. 9. 1968, Ставови ДС о међународној ситуацији, у вези са ЧССР кризом, изнети на седници Спољнополитичког одбора СНС 5. 9. 1968; ДА, ПА, 1968, ф. 74, док. 433298, 16. 9. 1968, Телеграм из Рима, број 601)

показивали уздржаност према Румунији, али временом су све више давали знаке спремности да се односи даље не погоршавају.²⁷

И пре чехословачке кризе руководство је успевало да оствари јединство маса око ЦК и партије по питању отпора совјетском хегемонистичком притиску и очувању независности, а у време кризе је максимално мобилисало масе око партије. Румуни су формирали народну милицију, усвојили закон о припреми омладине за одбрану земље, руководиоци су јавно иступали у свим крајевима земље, а видљив је био активнији партијски и други политички рад. Одлучним ставом против интервенције петорице у ЧССР ојачан је углед партије и самог Николае Чаушескуа у народу. Касније, због прећуткивања окупације и одступања пред притиском, била је код људи изазвана неверица, а могле су се чути и извесне критике. Међутим, тај утисак је отклоњен одлучним реафирмисањем става о односима у ВУ и СЕВ, односно о сарадњи међу државама уопште. Процес демократизације се у Румунији спроводио на линији ангажовања маса у креирању и извршавању политике партије, при чему је улога партије остала углавном непромењена. Привид учествовања маса је стваран тако што су се одређени важнији пројекти закона износили на јавну дискусију, а у штампи се појављивала дозирана критика грешака. Наглашаван је колективни рад руководства, уз повећање колективне и индивидуалне одговорности. Са административно-територијалном организацијом нижи чиновници су добили више самосталности. Ипак, грађанин је и даље био објекат политике, коме просветитељска власт пружа дозе слободе према својим схватањима, а која су често била оптерећена етатистичким принципима. Стварање Фронта социјалистичког јединства, који је представљао широку политичку организацију, састављену од представника свих масовних и друштвених организација, на чијем челу је био Чаушеску, као и организовање у оквиру Фронта Савета националних мањина, требало је да прошири демократичност у руковођењу са масовним организацијама и демонстрира постигнута права националних мањина у СР Румунији.²⁸

Интервенција је тешко примљена и у Југославији. Озбиљност догађаја подстакла је Броза и најужи партијски врх да сазову хитну седницу на Брионима већ 21. августа. Тито је оценио да су разлози интервенције били политичко-идеолошке природе – лидерима СССР и Варшавског блока је

---

²⁷ ДА, ПА, 1969, ф. 126, док. 42803, 21. 1. 1969, Неке тезе о политици Румуније након 21. августа 1968.

²⁸ Исто.

сметала демократизација унутрашњег живота Чехословачке. Био је убеђен да нови курс који су заузеле чланице ВУ има за циљ да спречи чехословачко руководство да иде путем демократизације унутрашњег живота и социјалистичких односа.²⁹ Убрзо је сазвана и седница ЦК СКЈ 23. августа, на којој је целовито сагледана ситуација изазвана војном интервенцијом у Чехословачкој. Тито је на седници нагласио да је интервенција била директна последица настојања да се у лагерским земљама зауздају процеси које је својим примером подстакла Југославија. Сматрао је да је сасвим могућа и некаква интервенција у Југославији, због које би државна и национална независност била угрожена. Југославија је била спремна да прихвати стање настало после интервенције, али не и да се одрекне својих ставова и осуде агресије. Са тако дефинисаног положаја она је исказивала жеље за нормализацијом односа са Совјетским Савезом и другим социјалистичким земљама. На руку је ишла и оријентација СССР ка смиривању ситуације у Европи и обнављању дијалога о питањима европске безбедности. Разлог за овакву промену оријентације није била само рехабилитација совјетске политике у Европи, која је значајно оштећена интервенцијом, већ и оштар сукоб са Кином, затим опадање привлачности комунистичке идеологије, нагомилавање проблема унутар лагера, а, на крају, разлог су били и све већи унутрашњи проблеми у првој земљи комунизма. Државни врх није имао илузије везано за питање да ли је Југославија простор на ком СССР жели да утиче и оствари веће идеолошко, политичко, војно и економско присуство.³⁰

Правило које је давало тон целокупном послератном раздобљу спољнополитичког развоја Југославије - да погоршање односа са СССР неминовно значи истовремено побољшање односа са САД - потврдило се и после војне интервенције у Чехословачкој. Овај пут, због близине и озбиљности спољне опасности, Југославија је морала у што краћем року да покаже Стејт департменту искреност у вођењу независне политике у односу на блок просовјетских држава. Пошто је у Вашингтону процењено да су југословенска страховања од интервенције СССР основана, влада САД је одлучила да отвореније изрази своју одлучност да се супротстави репризи чехословачког сценарија у Југославији. Оваква подршка једне велике силе је у потпуности отклонила страх од агресије и омогућила поузданије деловање југословенског

---

²⁹ „Тито: Совјетски Савез није имао никаквог разлога да посумња у Чехословачку, циљ окупације је спречити позитиван развој у ЧССР“, *Политика*, 23. 8. 1968.

³⁰ Љ. Димић, Година 1968 – исходште нове југословенске спољнополитичке оријентације, у: *1968 – четрдесет година после*, 339–375.

руководства на спољнополитичком плану.³¹ Савет министара НАТО-а је на састанку од 14. до 18. новембра званично скинуо велико бреме са југословенског руководства закључком да неће толерисати совјетски напад на Југославију и Аустрију.³²

Политички односи Београда и Москве су током читаве 1968. године били у знаку друштвених превирања у Чехословачкој. За разлику од претходних криза, ова, настала интервенцијом, није утицала на економске односе Југославије и СССР. Трговинска размена је после кратког прекида настављена уобичајеним темпом.

Већ у октобру дошло је до размене писама између Брежњева и Тита, из којих се види да су оба лидера била за смиривање напетости и за заустављање погоршања односа. Тито је био спреман да прихвати реално стање, али не и да промени став према интервенцији. До побољшања односа је дошло тек од пролећа 1969. године. Са седамдесетим годинама долази до значајног повећања утицаја Југославије на међународној сцени. Често се седамдесете године називају златном деценијом југословенске дипломатије. Добри односи Југославије са СССР и САД успостављени почетком ове деценије ће се задржати све до одласка Тита са политичке сцене 1980. године.³³

Свет у ком су Тито и Чаушеску већ били навикли да се сналазе и делују и у ком су имали како-тако стабилну и дефинисану позицију се срушио у ноћи између 20. и 21. августа. Интервенција у Чехословачкој је утицала да се две државе, због заједничког страха од потенцијалне опасности Совјетског Савеза, још више зближе. Временом су у Београду и Букурешту схватили да је једини начин да се ситуација смири и отклони велика опасност од СССР заобилажење чехословачког питања и ублажавање ставова супротних онима које је Москва имала.

Библиографија:

Архив Југославије (АЈ) Кабинет Председника Републике (КПР).
Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије (ДА),
Политичка Архива (ПА).

---

³¹ Богетић, Југославија између Истока и Запада, 1968 – четрдесет година касније, 13–36.

³² АЈ КПР, I-3-а/ САД, ф. 182, Информација о ставу САД према Југославији у вези војном интервенцијом земаља Варшавског пакта у ЧССР.

³³ Типковић, *Нав. дело*, 308–311.

- Lj. Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat*, Arhipelag, Beograd 2014.
- M. Geler, A. Nekrič, *Utopija na vlasti, Istorija Sovjetskog Saveza*, CID, Podgorica 2000.
- H. Klasić, *Jugoslavija i svet 1968*, Naklada Ljevak, Zagreb 2012.
- M. Kurlansky, *1968 – godina koja je uzdrmala svijet*, Naklada Ljevak, Zagreb 2007.
- И. Баева, 1968 – повратна за Источна Европа, у: *1968 – четрдесет година после*, 27–50.
- Д. Богетић, Југословенско-совјетски односи у светлу војне интервенције у Чехословачкој у: *1968 – четрдесет година после*, 129–162.
- Љ. Димић, Година 1968 – исходиште нове југословенске спољнополитичке оријентације, у: *1968 – четрдесет година после*, 339–375.
- В. Лакер, *Историја Европе 1945–1992*, Слио, Београд 1999.
- Н.Ж. Петровић, Однос југословенског врха према интервенцији у Чехословачкој 1968, *Историја 20. века* 28/3 (2010), 107–124.
- Р. Радић (ур.), *1968 – четрдесет година после*, Институт за новију историју Србије, Београд 2008.
- А. Стыкалин, Пражская весна 1968. г. и позиция руководства Венгрии, у: *1968 – четрдесет година касније*, 181–214.
- Ђ. Трипковић, Међународни положај Југославије и војна интервенција у Чехословачкој, *Историја 20. века*, 26/1 (2008), 115–130.
- В.Љ. Цветковић, Југословенско-румунски односи у данима совјетске интервенције у Чехословачкој 1968. године, у: *1968 – четрдесет година касније*, 163–181.

MA Nemanja Mitrović

Faculty of Philosophy

University of Belgrade

THE ATTITUDE OF YUGOSLAV AND ROMANIAN RÉGIME REGARDING THE EVENTS IN CZECHOSLOVAKIA IN 1968

This article is an attempt to throw light on the stance of the Yugoslav and Romanian leadership towards the events in Czechoslovakia. The intervention of the five countries of the Warsaw Pact in Czechoslovakia was the most important event in the turbulent 1968. That event shook the entire world and especially Yugoslavia and Romania. The two countries were justly afraid of the Czechoslovakian scenario because of their political standings, which were different from those of USSR. This article also lingers briefly on the bilateral relations between Yugoslavia and Romania during the most critical days of the Czechoslovakian intervention.

Key words: Czechoslovakian crisis, Aleksandar Dubcek, the intervention, August 21st, 1968, Yugoslavia, Romania